

زمینه سازی تربیت دینی کودکان از دیدگاه امام صادق (علیه السلام)

رقیه پروین^۱

چکیده

انسان زندگی خود را در خانواده آغاز می‌کند و این نهاد، کارکردی بنیادی در تربیت و پرورش فرد دارد. از این روی یکی از دغدغه‌های والدین، تربیت دینی فرزندان می‌باشد؛ اولین مرحله تربیت دینی ایجاد زمینه‌های تربیت دینی نی باشد. مقاله حاضر به بررسی زمینه سازی تربیت دینی کودکان از دیدگاه امام صادق (علیه السلام) می‌باشد؛ طبق یافته‌های مقاله برخی از زمینه‌های تربیت لازم به اجرا است مانند انتخاب همسر صالح و نظارت رو روابط فرزندان و ایجاد محبت به اهل بیت می‌باشد و برخی از زمینه‌ها نیاز است ترک شود تا کودک را به تربیت دینی راهنمایی کنند که یکی از راههای پرهیز از افراط و تفریط در عبادت است و دیگری پرهیز از تبعیض بین فرزندان می‌باشد که بر اساس احادیث و سیره امام صادق (علیه السلام) نگاشته شده است. پس می‌توان نتیجه گرفت که از نظر منابع اسلامی و سیره امام صادق (علیه السلام) زمینه سازی برای تربیت دینی کودک دارای اهمیت خاصی می‌باشد. مقاله حاضر به روش کتابخانه‌ای و تحلیلی از بخش‌های مختلف از جمله مفهوم شناسی، اهمیت تربیت دینی، و زمینه‌های ایجابی و سلبی تربیت دینی نگاشته شده است.

کلید واژه: تربیت، دین، والدین، امام صادق (علیه السلام)

مقدمه

هدف اصلی اسلام تربیت انسان است. مقدمه این تربیت، شناخت انسان با تمام ویژگی‌های اوست که بدون آن، تربیت او ممکن نیست. مرحله جوانی دوره بسیار حساسی در زندگی انسان محسوب می‌شود. در این زمان انسان پایه‌های سعادت و خوشبختی خود را بنا می‌کند یا باعث تزلزل شخصیت و شقاوت خود می‌شود. از این رو، شناخت ویژگی‌های جوانان اهمیت فراوان است و مهم است که بدانیم چه آسیب‌هایی تربیت دینی را تهدید می‌کند.

^۱ دانش آموخته سطح دو مدرسه الزهرا (س) شهرستان گیلان غرب

امروزه یکی از دغدغه های خانواده ها، موفقیت در امر تربیت دینی فرزندان خود است؛ اگر خانواده رسالت تربیتی خود را به نحو مطلوب انجام دهد، در تربیت دینی فرزندان بسیار موفق خواهد بود؛ به همان میزان اگر نسبت به وظایف خود سهل انگار و بی تفاوت باشد، به تربیت دینی، آسیب می‌رساند

تعلیم و تربیت دینی فرزند اهمیت خاصی در نظام آموزشی و تربیتی اسلام دارد. پرورش دینی از حقوق کودکان و از وظایف و مسئولیت های خطیر پدر و مادر در ارتباط با فرزندان است. پدران و مادران باید بکوشند این وظیفه بزرگ را انجام دهند. تربیت دینی به معنای آموزش و پرورش دینی است که می تواند نقش مهمی را در توسعه یک جامعه دینی و اسلامی ایفا کند. برای رسیدن به پرورش دینی می توان از سیره ائمه بهره گرفت.

با توجه به بررسی های انجام شده کتب و مقالات فراوانی نسبت به موضوع حاضر نگاشته شده است که عبارت اند از: پایانامه اهمیت تعلیم و تربیت دینی فرزند نوشته مجید فرضی و مقاله بایسته های تربیت دینی فرزندان از منظر قرآن و روایات از بدو تولد تا هفت سالگی نوشته ابوالفضل عساری و کتاب زمینه های موثر در تربیت دینی کودک و نوجوان (نکته ها و روش ها)، نوشته مریم ادیب می باشد. با توجه به جامع و کامل بودن منابع بیان شده آنچه که مقاله حاضر را از دیگر مقالات متمایز می کند بررسی زمینه های تربیت دینی فرزند با توجه به دیدگاه امام صادق علیه السلام می باشد.

مفهوم تربیت

تربیت در لغت به معنای پروردن . ادب و اخلاق را به کسی آموختن^۱. و همین طور به معنای زیاده و رشد است^۲.

پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شی موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن. بنابراین با صنعت «ساختن» به معنی اینکه شی یا اشیایی را تحت یک نوع پیراستن ها و آراستن ها قرار می دهند و یا اجزاء و اشیایی را با هم ترکیب می کنند و نظم میانشان برقرار می سازند، متفاوت است^۳.

تربیت عبارت است از: «بر انگیختن و فراهم آوردن موجبات رشد و پرورش و شکوفایی تمامی استعدادها، توانایی ها و قابلیت های انسان به منظور رسیدن به کمال و سعادت مطلوب^۴».

مفهوم دین

واژه دین با کلماتی چون حکم و قضا، رسم و عادت، شریعت و مذهب، همبستگی و غیر آن مترادف می باشد^۵.

در کاربردهای قرآنی نیز به معانی زیادی از جمله: جزا، حساب، قانون، شریعت، طاعت و بندگی، تسلیم و انقیاد، اسلام، روش و رویه، توحید و خداپرستی آمده است^۶.

دین در اصل به عقاید، اخلاق، قوانینی که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان ها می باشد، گاهی همه این مجموعه ها حق و گاهی همه آن باطل و زمانی مخلوطی از این دو است^۷.

^۱ معین، محمد، فرهنگ معین. ذیل واژه. تربیت

^۲ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۵.

^۳ مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۵۶ و ۷۶.

^۴ بهشتی، محمد، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، ص ۳۵.

^۵ دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ص ۵۷۲-۵۷۴.

^۶ طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، ص ۷۶-۷۷.

^۷ جوادی آملی، عبد الله، شریعت در آیین معرفت، ص ۹۳.

همچنین، به معنای اعتقاد به خداوند برای جهان و انسان و دستورهای عملی متناسب با این عقاید است.^۱

اهمیت تربیت در اسلام

در دین مقدس اسلام، والاترین هدف نظام تربیتی، نزدیکی جستن به خداست. یکی از هدف های تربیتی قرآن این است که انسان خود و نظام اجتماعی اسامی جهان و مخلوقات، آفریننده جهان و سهم خودش را از نظر مسئولیت اجتماعی که بر عهدهاش است، بشناسد و پروردگار را عبادت کند. اگر تربیت به رشد جسمانی، عقلانی و آماده کردن فرد برای کسب سود مادی محدود شود، از پرورش صفات عالی انسان غافل می ماند؛ زیرا در تربیت به بعد اخلاقی و معنوی نیز باید توجه کرد.^۲

خداوند در قرآن کریم می فرماید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. فرزند زینت زندگی دنیاست»^۳.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «کودک خود را تا هفت سال ببازی رها کن، و هفت سال دیگر او را تحت تربیت و آموزش قرار ده، و هفت سال با خود همدم و همراه ساز. پس اگر در صراط حق بود و از باطل گریزان و سعادت خود را دریافت که بسیار خوب و اگر چنین نبود امید خیری در وجودش نخواهد بود»^۴.

قلب و روان کودک، همانند صفحه ای سفید و پاکیزه است که اگر در دست نقاش چیره دست قرار گیرد، نقشی زیبا بر آن ترسیم می کند که هر بیننده ای را به تحسین و ستایش وادار می نماید و ارزش آن را تا بی نهایت بالا می برد.^۵

اگر دانشمندان امروز به اهمیت تربیت در دوران کودکی پی برده اند، پیشوایان عصمت و پاکی، قرن ها پیش از این، با دستورات و راهنمایی های زیبا، بهترین راه و روش تربیت کودک را نشان داده اند.^۶

^۱ مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش عقائد، ج ۱، ص ۲۸.

^۲ احمدی، احمد، اصول و روش های تربیت در اسلام، ص ۲۸.

^۳ سوره کهف آیه ۴۶

^۴ ابن بابویه، محمد، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۹۲

^۵ قاسمی، محمد علی، دوران طلایی تربیت، ص ۵۱.

^۶ همان، ص ۵۰.

بی توجهی به اهمیت این دوران، کودک را در مسیر شهوت‌ها و پستی‌ها قرار می‌دهد و تا آن جا پیش می‌رود که از حیوانات هم بی‌ارزش‌تر و کم‌تر می‌گردد؛ خداوند می‌فرماید: «إِن هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا؛ آنان، همانند چهارپایان بلکه گمراه‌تر هستند»^۱.

زمینه‌های ایجابی تربیت فرزند

در اسلام لازم است برای تربیت فرزند برخی از فضیلت‌های اخلاقی از طرف خانواده رعایت شود که برخی از آنها عبارت‌اند از:

انتخاب همسر صالح

از زمینه‌های اصلی تربیت دینی فرزندان انتخاب همسر دین‌دار است؛ که زیرا لازمه تربیت نسلی صالح هماهنگی بین زوجین در مسائل دینی و فرهنگی است و لذا در روایات دین‌داری همسر در رأس همه معیار گزینش همسر قرار گرفته است.^۲ مردی خدمت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) رسید تا در امر ازدواج با او مشورت کند. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «با زن دیندار ازدواج کن تا خداوند به زندگی تو برکت دهد»^۳.

در اسلام، آغاز تربیت دینی از هنگامی است که یک دختر و پسر بالنده و به رشد رسیده، خواهان همسرگزینی و آغاز یک زندگی مشترک برمی‌آیند و می‌خواهند دارای فرزند شوند. از آنجا که ویژگی‌های شخصیتی این دو، از کانال‌های وراثت و تربیت به فرزندان انتقال می‌یابد.

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «از خانواده پاکدامن و نیکوکار همسر انتخاب کنید به درستی که ژن در فرزندان اثر خواهد گذاشت»^۴.

یکی از مهم‌ترین هدف ازدواج تربیت فرزند سالم می‌باشد و از این رو اولین گام تربیت از انتخاب همسر شایسته شروع می‌شود. زیرا مهم‌ترین عامل اصلی در تربیت فرزندی لایق، است که از نظر وراثت و محیط بیشترین تاثیر را می‌گذارند. تاثیر اولیا در روحيات و حالات و اندام مناسب کودک،

^۱ سوره فرقان آیه ۴۴

^۲ اکبری، محمود، *مذهب‌گرایی و مذهب‌گریزی جوانان*، ص ۴۶

^۳ حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، ج ۱۴، ص ۳۰.

^۴ فیض کاشانی، محسن، *محجۀ البیضاء*، ج ۲، ص ۴۷.

عدم توجه به این اصل مهم و اساسی، همچون آفتی است بر وجود تربیت شونده است که ریشه دین و دینداری و ایمان فطری او را می خشکاند.

پرهیز تبعیض بین فرزندان

رعایت عدالت بین فرزندان منحصر به موردی خاص نیست؛ بلکه والدین می بایست در تمام امور عدالت را رعایت کنند. گستره این موضوع به قدری گسترده است که حتی شامل نگاه‌ها و نوازش و بوسه‌های پدر و مادر نسبت به فرزندان نیز می شود.^۱

رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) در این باره می فرماید: «اعدلوا بین اولادکم کما تحبون ان یعدلوا بینکم فی البر و الطف؛ میان فرزندانان عدالت را رعایت کنید؛ چنان که دوست دارید آنان در احسان و نیکی به شما به عدالت رفتار کنند».^۲

گاه بسیاری از مشکلات رفتاری در کودکان و نوجوانان، از این روست که احساس می کنند، پدر یا مادر به آنها علاقه و توجه کمتری دارد و چون نمی توانند اعتراض خود را آشکارا بیان کنند، آن را به صورت عقده ای در دل نگه می دارند. پس از چندی، این عقده عاطفی، به شکل های گوناگون از قبیل سرکشی، ستیزه جویی و اضطراب بروز می کند. گاه این گونه اشخاص، به افسردگی روحی دچار می شوند و موفقیت های درسی آنان کاهش می یابد. برخی از نوجوانان علت کج روی های اخلاقی خود را نگرانی های ناشی از همین آسیب بیان کرده اند.^۳

مساوات در همه امور حتی در دادن هدیه به کودکان باید رعایت شود. اگرچه هدایا جنبه مادی دارند، ولی نشان دهنده مهر و محبت هدیه دهنده هستند. محبتی که در دل پنهان بماند و آشکار نشود، بیهوده است. در سخنان اهل بیت (علیهم السلام) به دادن هدیه، برای ابراز محبت و تحکیم دوستی سفارش شده است، به ویژه به دادن هدیه به کودکان که در تقویت روحیه آنها بسیار مؤثر است. کودکان دارای روحی حساس و لطیف هستند و هدیه دادن پدر و مادر به آنها گواه صادقی بر محبت

^۱ مظلومی، رجبعلی، *تربیت معنایی انسان*، ص ۱۵۰.

^۲ مجلسی، محمد باقر، *بحارالانوار*، ج ۱۰۴، ص ۹۲.

^۳ جوهری، شکیبا، *گفتار هایی درباره روابط والدین با کودکان*، ص ۲۷۰.

آنها به فرزندان خویش است، ولی باید توجه داشت که در این باره هم نباید زیاده روی یا کوتاهی یا تبعیض و تفاوت روا داشت؛ زیرا این امر نیز سبب حسادت و اختلاف میان فرزندان می شود.^۱

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

پدرم امام باقر (علیه السلام) فرمود: «به خداوند سوگند! من گاهی با یکی از فرزندانم بیش تر نرمی و مدارا می کنم؛ او را بر زانو می نشانم و به شیرین کاری با او می پردازم و از او تعریف می کنم، در حالی که می دانم حق با دیگر فرزندانم است؛ اما، از این ترس دارم که مبادا ماجرای حضرت یوسف و آنچه برادرانش با او کردند تکرار شود؛ در حقیقت، خدای متعال این سوره را برای درس عبرت نازل فرمود که برخی از فرزندان ما به برخی دیگر حسد می ورزند؛ همان گونه که برادران یوسف بر او حسادت و ستم ورزیدند»^۲.

گاه یک تبعیض و بی عدالتی میان فرزندان و کودکان، سرانجامی ناگوار در پی خواهد داشت؛ بنابراین، والدین گرامی باید در عمل به مساوات و عدالت میان کودکان رفتار نمایند^۳.

نتیجه

مقاله حاضر با موضوع زمینه سازی تربیت دینی کودکان از دیدگاه امام صادق (علیه السلام) از بخش های مختلف از جمله مفهوم شناسی تربیت و دین، اهمیت تربیت دینی، زمینه سازی ایجابی تربیت دینی از جمله انتخاب همسر صالح، محبت به اهل بیت، نظارت بر روابط فرزندان، هماهنگ بودن والدین و بخش های سلبی زمینه های تربیت مانند پرهیز از افراط و تفریط در عبادت و پرهیز تبعیض بین فرزندان تشکیل شده است.

^۱ حسینی نیا، اقبال، مجموعه متن های برنامه ای درباره تربیت فرزندان، ص ۱۹۸

^۲ نوری، حسین، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۷۲؛ بحرانی، یوسف، الحقائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة، ج ۲۲، ص ۳۲۴.

^۳ قاسمی، محمد علی، دوران طلایی تربیت، ص ۸۹

با توجه به مقاله حاضر می توان به این نتیجه رسید که یکی از عوامل مهم در تربیت فرزندان تربیت دینی می باشد که لازم است قبل از به دنیا آمدن فرزند با انتخاب همسر صالح و شایسته زمینه سازی شود.

از دیگر عوامل زمینه های تربیت دینی کودکان محبت به اهل بیت می باشد کودک زمانی که ببیند والدین نسبت به ائمه علیم السلام محبت دارند نسبت ایشان محبت پیدا می کنند و در وهله دوم در عبادت کردن اعتدال را رعایت کنند و افراط و تفریط نکنند و از طرفی بین فرزندان خود تبعیض قائل نشوند تا کودکان را به حسادت نکشانند در روابط کودکان و انتخاب دوست آنها نهایت توجه را داشته باشند زیرا انتخاب دوست در زندگی معنوی فرزندان تاثیر فراوانی خواهد داشت.

از طرفی والدین باید در تصمیم گیری در آینده و معنویت کودکان با یکدیگر هماهنگ باشد تا فرزند خود را دچار تعارض و دوگانگی نکنند.

منابع

قرآن کریم، الهی قمشه ای، قم، اسراء، ۱۳۸۹ ه ش

- (۱) ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت، دارالفکر، ۱۱۱۴ ه ق
- (۲) ابن بابویه، محمد، *امالی*، تهران، کتابچی، ۱۳۹۰ ه ش
- (۳) -----، *من لا یحضره الفقیه*، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ ه ش
- (۴) احمدی، احمد، *اصول و روشهای تربیت در اسلام*، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۰ ه ش
- (۵) اکبری، محمود، *مذهب گرایی و مذهب گریزی جوانان*، تهران، فتیان، ۱۳۹۲ ه ش
- (۶) احدی، حسین، *روان شناسی رشد*، تهران، پردیس، ۱۳۸۷ ه ش
- (۷) اسپاک، *مشاکل الالباء فی تربیة الابناء*، بیروت، موسسه العربیة للدراسة و النشر، ۱۹۸۰ م
- (۸) البحرانی، یوسف، *الحدائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة*، قم: موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، ۱۳۸۷ ه ش
- (۹) پاکنیا، عبد الکریم، *تربیت در سیره و سخن امام حسن مجتبی (ع)*، قم، هجرت، ۱۳۸۲ ه ش

۱۰) بهشتی، محمد، *مبانی تربیت از دیدگاه قرآن*، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸ ه ش

۱۱) جوادی آملی، عبد الله، *شریعت در آیین معرفت*، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۷۲ ه ش

۱۲) جوهری، شکیبا، *گفتارهایی درباره والدین با فرزندان*، تهران، دفتر عقل، ۱۳۸۹ ه ش
۱۳) حسینی نیا، اقبال، *مجموعه متن های برنامه ای درباره تربیت فرزندان*، تهران، دفتر عقل، ۱۳۸۸ ه ش

۱۴) حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، قم، نشر موسسه آل البیت، بی تا

۱۵) حرانی، ابن شعبه، *تحف العقول*، قم، آل علی، ۱۳۸۲ ه ش

۱۶) دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، ۱۳۷۱ ه ش.
۱۷) دشتی، محمد، *مسئولیت تربیت و بررسی نقش زنان و مادران*، قم، امیر المومنین، ۱۳۸۰ ه ش

۱۸) ری شهری، محمد؛ *میزان الحکمه*، قم، دارالحدیث، چاپ پنجم ۱۳۸۴ ه ش

۱۹) ژاله فر، تقی، *تربیت فرزندان از دیدگاه اسلام*، تهران، نیکان کتاب، ۱۳۸۴ ه ش

۲۰) سادات، محمد علی، *راهنمای پدران و مادران شیوه های برخورد با کودکان*، قم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۲ ه ش

۲۱) شکوهی یکتا، محسن، *تعلیم و تربیت اسلامی*، تهران، وزارت آموزش و پرورش، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران، ۱۳۷۳ ه ش

۲۲) طبسی، محمدجواد، *حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (ع)*، قم، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۳ ه ش

۲۳) طوسی، حسن، *التهذیب الاحکام*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ه ش

۲۴) طبرسی، فضل بن حسن، *مکارم الاخلاق*، قم، شریف رضی، ۱۳۷۷ ه ش

۲۵) _____، *مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار*، قم، دار الثقلین، ۱۳۷۹ ه ش

۲۶) طریحی، فخرالدین بن محمد، *مجمع البحرین*، تهران، مکتبه المرتضویه، ۱۳۷۵ ه ش

۲۷) فرید، مرتضی، *الحدیث*، قم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶ ه ش

۲۸) فیض کاشانی، محسن، *محجه البیضاء*، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۸۲ ه ش

- ۲۹) قاسمی، محمد علی، *دوران طلایی تربیت*، قم: نشر نورالزهرا (س)، ۱۳۹۳ هـ ش
- ۳۰) کمساری، علی، *شاخص های تربیت دینی*، قم، مجله پیام زن، ش ۲۶۴، ۱۳۹۲ هـ ش
- ۳۱) کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، قم، دارالحديث، بی تا
- ۳۲) معین، محمد، *فرهنگ معین*، تهران، زرین، چاپ سوم، ۱۳۸۶ هـ ش
- ۳۳) مطهری، مرتضی، *تعلیم و تربیت در اسلام*، تهران: صدرا، چاپ یازدهم، ۱۳۶۷ هـ ش
- ۳۴) مصباح یزدی، محمدتقی، *آموزش عقاید*، تهران، بین الملل، ۱۳۸۹ هـ ش
- ۳۵) مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار*، تهران، دار الکتب الاسلامیه، بی تا
- ۳۶) موسوی اصفهانی، محمد تقی، *مکیال المکارم*، قم، جمکران، ۱۳۸۲ هـ ش
- ۳۷) مظلومی، رجبعلی، *تربیت معنایی انسان*، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۸ هـ س
- ۳۸) محدثی، جواد، *عشق برتر*، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۶ هـ ش
- ۳۹) نوری، حسین، *مستدرک الوسائل*، قم آل بیت، ۱۳۲۰ هـ ق
- ۴۰) یعقوبی احمد بن ابی یعقوب، *التاریخ یعقوبی*، بیروت، دار صار، بی تا